

Het tranenmeer, debuut van Elisabeth Marain.

Als roman van een vrouwelijke schrijfster loopt het debuut van Elisabeth Marain het gevaar onmiddellijk te worden gedoodverfd als een typisch „vrouwenboek”. Gedrumd in de feministische hoek wordt dat soort romans dan door de enen met onvoorwaardelijke bewondering, door de anderen met even uitgesproken afkeer of weerzin bekeken. Zeer ten onrechte. Men spreekt immers ook niet over „mannenromans” en indien dit al mogelijk was, dan zou men beide „soorten” romans niet als afzonderlijke genres van elkaar kunnen onderscheiden. Nochtans is het duidelijk dat de meeste romans van vrouwelijke schrijfsters - en het boek van Elisabeth Marain vormt hierop geen uitzondering - specifiek vrouwelijke ervaringsproblemen behandelen en dus naar hun kernproblematiek als „vrouwelijk” kunnen gekenschetst worden. Het beeld van de vrouw dat getekend wordt in „vrouwenboeken” en dat kenschetst is voor een bepaalde generatie en ruimer bekeken ook voor bepaalde maatschappelijke verhoudingen, wordt echter bevestigd in het werk van gevestigde „mannelijke” auteurs, zoals o.a. Andreas Burnier en Hella S. Haasse in tal van beschouwingen overtuigend hebben aangetoond (de laatste nog onlangs in *Raster* 10/1979). Het „vrouwelijke” cliché-beeld van vandaag stelt de vrouw voor in haar essentiële maar beperkte problematiek: haar relatie met de man, haar problemen binnen het huwelijk en het gezin, haar pogingen zich te handhaven in de maatschappij, buiten de relatieve veiligheid van de besloten huiselijke kring. Het „feministische” cliché stelt hierbij haar drang naar vrijheid en onafhankelijkheid extra in het licht.

Dit „vrouwelijke” kernthema vormt ook de eigenlijke inhoud van het romandebuut van Elisabeth Marain, *Het tranenmeer*.

Maar het boek brengt meer dan dat. Het ontsnapt in de eerste plaats aan het cliché-matige omdat het noch tranerig noch militant is, omdat het ook het standpunt van de man aan bod laat komen, en bovenal omdat het zeer goed verteld is. Het verhaal wordt in stukjes geschreven, aanvankelijk afwisselend vanuit het perspectief van de man, Hendrik, en van de vrouw, Nany. Via deze fragmenten persoonlijk beleefde, gevoelsmatig bepaalde werkelijkheid, construeert de lezer het relaas van een „gewoon” huwelijk: een relatie van relatief geluk, waarbij de man zijn vrouw verwijt dat zij „wegglipt uit de realiteit” en zich opsluit in zichzelf en waarbij de vrouw haar schoonzus benijdt om haar zelfstandigheid en om haar onafhankelijke manier van leven. Het huwelijk is dus niet beveiligd tegen mislukking, wat wordt gesymboliseerd door een tarantula die dreigend in Nany's bewustzijn opduikt en in de eerste helft van het boek als prefigurerend leidmotief is ingebouwd. Het procédé van de korte fragmenten met afwisselend perspectief en telkens in de direct-getuigende ik-vorm wordt ook verder in het boek volgehouden. Bij het keerpunt van het verhaal heeft het als effect dat het tragische van het gebeuren als het ware gedempt of gefilterd wordt: de man wordt ziek, voelt dat het misgaat en kiest voor de eenzaamheid omdat hij over dat gruwelijke niet kan spreken; de vrouw, het „arm konijntje”, wordt hierdoor eveneens ingekapseld in „lastige eenzaamheid”, waarbij het Zwiigen zich tussen hen installeert: „we worden tweezaam en we kunnen er niets aan doen”. Geen sentimentaliteit, geen overspannen of geladen discussies, alleen het afzonderlijk ervaren besef dat ze van elkaar houden. De „tweezaamheid” wordt verbroken zowat in het midden van de roman: Hendrik sterft en het gebeuren wordt nu verder alleen bepaald door het bewustzijn van Nany, die alleen achterblijft met

haar drie kinderen. Hier begint dan de échte strijd: de strijd om zich, gedwongen zelfstandig nu, te handhaven in een harde maatschappij. Blijkens het motto - „Ik wou maar dat ik een beetje minder gehuild had” zei Alice, en ze zwom rond en deed haar best om weer vaste grond onder de voeten te krijgen (uit *Alice in Wonderland* van Lewis Carroll) - ligt hier inderdaad de kern van de problematiek. Nany opteert voor de harde, intransigente strijd: zij trekt zich terug met haar kinderen en verlaat ook de firma waar ze vroeger samen met haar man op kantoor werkte en waar ze nog min of meer „beveiligd” was. De volgende fragmenten bevatten het relaas van haar bewust isolement: haar pogingen aan werk te geraken, haar beslissing zich *niet hulpeloos* te voelen (als ze wordt „belaagd” door de ex-echtgenoot van een vriendin), haar fobieën, haar werk als secretaresse bij een zekere W.C. Bruderman, die er een grommende hond Amalrik op nahoudt en bij wie ook zij zich een hond gaat voelen, en uiteindelijk haar falen. „De betekenis die ik voor mezelf en voor de anderen al mocht gehad hebben is verzwolgen, meegenomen naar Hendriks graf, denk ik”, waarna een inzinking volgt en de capitulatie. De afwikkeling

van het verhaal gebeurt nu zeer snel. Een (half bewuste) overdosis slaapmiddelen brengt haar in een ziekenhuis terecht. Ze herstelt, besluit met nieuw dynamisme „feministe” te worden om sterker te kunnen zijn en is na een korte eenzame rustkuur met haar jongste zoontje in staat het leven weer aan te kunnen: „de pijn heeft plaats gemaakt voor weemoed”, en „daar kan je tenminste mee leven”.

Het bijzonder tragische lot van deze jonge vrouw, dat in de literatuur van een goede vijftig jaar geleden tot een uitvoerige melodramatische en sentimentele roman fleuve zou uitgedijd zijn, wordt door Elisabeth Marain sober, maar zeer direct en meeslepend beschreven. Merkwaardig zijn haar vele kommaloze zinnen, waar men als lezer eerst blijft aan haperen maar die het tempo opdrijven. Er zijn ook zeer lange zinnen, gedeeltelijk zonder komma's en gedeeltelijk met een ware opeenstapeling van komma's, die aan dit proza een geheel eigen karakter verlenen. Vooral de tweede helft van het boek heeft een dwingend, pulserend ritme. De fragmenten zijn hier afwisselend scenisch en beschouwend, waarbij de spanning tussen de omgevende wereld en de subjectieve ervaring ervan wordt uitgeschreven. Het verhaal verkrijgt hierdoor een beklemmende en ontroerende suggestiviteit: er wordt in feite meer verzwegen dan er gezegd wordt, maar het verzwegen leed is opdringerig aanwezig. De kracht van dit verhaal ligt dan ook in de manier waarop het verteld wordt: niet realistisch, maar aan de hand van fragmentarische indrukken en waarnemingen die een gevoelsbepaalde werkelijkheid suggereren. Kortom: een knap debuut, dat verlangend laat uitkijken naar méér van de hand van Elisabeth Marain.

Anne Marie Musschoot.

Elisabeth Marain, *Het tranenmeer*, Elsevier Manteau, Brussel/Amsterdam, 1979, 142 blz.

Gevoel voor verhoudingen.

Zo spectaculair als de onderwerpen waren in het debuut van Jan Donkers, de verhalenbundel *Opgeruimde Verhalen* (1973), zo monotoon zijn ze in zijn derde, in 1979 verschenen *Gevoel voor verhoudingen*. Donkers maakte in de jaren zestig deel uit van de redactie van het Amsterdamse studentenweekblad *Propria Cures* en het poptijdschrift *Hitweek/Aloha* en ook nu is hij nog actief voor VPRO-radio. In een dit jaar te verschijnen essaybundel *Amerika, Amerika* zal hij verslag uitbrengen van het gefascineerd zijn door Amerika en de Amerikaanse cultuur. Zo bezien zijn die spectaculaire onderwerpen dus allerminst vreemd, want de veranderingen die zich in de jaren zestig hebben voltrokken, werken maatschappelijk niet alleen verticaal, maar ook horizontaal door. Donkers' verhalen zijn uitwerkingen van idealen, van „The speed of life”; soelaas biedt die wereld uiteindelijk niet. Wat verloren ging, een sterk hiërarchisch gestructureerde samenleving, waarin geld, geboorte en leeftijd gezag bepaalden, moest plaats maken voor een grotere individuele vrijheid. De beperkingen die aan die vrijheid vastzitten zijn de moderne varianten van de gebondenheid van vroeger.

In *Missie mislukt* gaat een man, Arthur, op visite bij zijn grootmoeder om te vertellen dat hij en zijn vrouw gaan scheiden: „Kon hij maar simpelweg vertellen, ook aan haar, dat «het gewoon niet meer ging» tussen Karin en hem, dat zou voor iedereen het gemakkelijkst inleefbare zijn”. Maar de mededeling dringt niet tot de dove vrouw door, zij verwacht alle generaties tot aan het vertrek: „Het was alsof zijn door het strenge neonlicht van de liftkooi bestreken gelaat plotseling een flits van inzicht bij haar had opgeroepen”. De twee mannen in *Misbruik wordt gestraft* zijn minder berustend: als zij in de trein geconfronteerd

worden met een feministisch uitzienend meisje, laat de woede van de ene man zo op dat hij al treiterend en scheldend de trein weet te mobiliseren. Uiteindelijk blijkt het trekken aan de noodrem het laatste redmiddel. De tegenstelling tussen de in de steek gelaten mannen en de bewuste vrouw is nogal clichématig, de grofheid wordt nergens gerelativeerd.

In de vier beste verhalen wordt de realiteit gecombineerd met bespiegelingen. In *Onder studenten* gaat Anja Albrechts na een lange periode weer studeren, de kloof met de medestudenten van nu blijkt groot: „Ik vind ze voor het merendeel stom, ordinair en onbeschoft. En ik neem mezelf kwalijk dat ik dat vind”. En thuis is er de kloof met haar echtgenoot, „oppervlakkige bêta”, die haar niet wil begrijpen in tegenstelling tot haar voormalige vriend. De perikelen van een wanordelijk bestaan zijn het onderwerp van dit verhaal en tegelijk ook symbolisch voor de „nieuwe moraal”. Erg diepgaand is Donkers hier niet, meer dan een aanduiding van het leven tien jaar terug krijgt de lezer niet. Soms lijkt het dat Jan Donkers zo verlamd wordt door de omvang van zijn onderwerpen, dat hij voor diepgang terugschrikt en aan de oppervlakte blijft. Twee boeken die qua onderwerp verwant zijn, *Verliefd* van Jaap van Manen en *Het schuldgevoel* van Guus Vleugel illustreren dat luchthartigheid geen schade hoeft te berokkenen aan de essentie van een verhaal of roman, terwijl dát juist voor Donkers soms al een vraagteken lijkt.

In *Open retour* onderneemt een bedrogen echtgenoot een speurtocht naar de verdwijning van zijn vrouw en haar minnaar. Het verhaalperspectief wisselt voortdurend tussen de man, Fred, en de vrouw van de minnaar. De bedriegende echtgenoten zijn na uitputting om het leven gekomen, omdat niemand op de hoogte